

Prof. Dr. Iljaz REXHA

SLLAVIZIMI I ONOMASTIKËS SË VENDBANIMEVE MESJETARE ARBANE NË AREALIN E KOSOVËS, TË NISHIT DHE TË SHTIPIT

Ky punim ka për objekt studimi trajtimin dhe shqyrtimin për herë të parë të sllavizmit të onomastikës së vendbanimeve mesjetare arbane që kishin për bazë supstratin e protoshqipes, përkatësisht të gjuhës popullore të vjetër shqipe në arealin e lartpërmendur.

Disa toponime si vendbanime të asaj kohe i hasim të sllavizuara me nga dy emërtime (dubleta) me formën popullore të shqipes, si edhe me formën administrative të gjuhës sllave-serbe që kanë rëndësi jashtëzakonisht të madhe për të dëshmuar autoktoninë e popullsisë shqiptare që nga mesjeta e hershme e deri në ditët e sotme, natyrisht me forma të sllavizuara. Mirëpo, kemi edhe raste kur rendi i fjalëve të disa toponime është shënuar sipas natyrës dhe strukturës së gjuhës shqipe: Petrili Arbanas (Petrili (i) Arbnesht), Bernica Arbanas (Bernica (e) Arbnesht), të njëjtat më vonë i gjejmë në regjistrat kadastralë osmanë me trajtat dhe strukturën sllave si: Arbanashka Petrili dhe Arbanashka Bernica, toponime që gjendeshin në rajonin ndërmjet Novobërdës, Medvegjës dhe Leskofcit. Po ashtu kemi edhe shumë toponime protoshqipe të kalkuara nga administrata mesjetare sllave, me etnonimin –Arban, si: Arbanashka e Kumanovës nga viti 1330-1348, që edhe sot e kësaj dite ekziston si vendbanim 27 km në veri të Kumanovës,¹ tani e populluar vetëm me popullsi maqedone, pastaj Arbanas, emri tjetër sllav Zubovc, Arbanas, emri tjetër Zhigani, Arbanas, emri tjetër Serishnik, që në mesjetë kanë ekzistuar në rrethinën e Shtipit, mandej Arbanas, emri

¹ Prof. dr. Iljaz Rexha, (më gjerësisht shih punimin) Shtirirja e vendbanimeve mesjetare mbi bazën e etnonimit Arba-Alban në Ballkan, Revista shkencore Kosova nr. 24-25, Instituti i Historisë, Prishtinë, 2003, fq. 9-32. I njëjti, Sllavizimi i onomastikës së vendbanimeve mesjetare në arealin e Novabërdës, Nishit, Vranjës dhe Shtipit (sipas defterëve osmanë), Vjetari i Arkivit të Kosovës nr. XXIX-XXX, Prishtinë, 2003, fq. 65-158.

tjetër sllav Krushevic, Arbanas, emri tjetër sllav Sushic, Arbanas, emri tjetër Hobotinc, Arbanas, emri tjetër sllav Slavujevc, që në mesjetë kanë ekzistuar në rajonin e Nishit-Prokupjes, ndërsa tani nuk ekzistojnë me etnonimin Arbanas, sepse i ka sllavizuar administrata mesjetare serbe.

Në burimet mesjetare osmane kemi hasur edhe në toponime me origjinë të shqipes që administrata sllave i kishte përkthyer në gjuhën e vet, si: Bardus me emrin tjetër sllav Belosh, Bardin- Davidovc, Kastrat-Kostrce, Kodra-Kodretin, Malishte- Maloshishte po ashtu në rajonin Nish-Prokupje.²

Edhe në arealin e Kosovës hasim toponime mesjetare të protoshqipes të përkthyer në sllavisht, si: Guri Kuq, emri tjetër sllav Zllatar në Berane, Guri Kuq (emri tjetër) me emrin sllav Obrinje në masivin malor të Çiçavicës, Guri Kuq, emri tjetër sllav Crveni Kamen-Dibër, Bardoniq, emri tjetër Beliq, Palabard, emri tjetër Belopavliq, Mjekar Bard-Duga Shuma, Bardosan emri tjetër sllav Lipovac në rrethinën e Gjakovës, Petra Barda, emri sllav Dolna Suma, Lug-Mal-it -Maletin Lug ndërmjet hapësirës së Lumës dhe Prizrenit, Shën Petri, emri tjetër Sveti Petka, Shen Mrija-Sveti Marija etj. në rajonin e Tropojës.³

Disa toponime – vendbanime shqiptare në krisobulat serbe të shek. XIV kishin qenë të regjistruara vetëm me emërtimet dhe format sllave, ndërsa në burimet osmane – turke të shek. XV-XVI shumë vendbanime i gjejmë me nga dy emërtime shqip dhe sllavisht, çka do të thotë se administrata mesjetare sllave nuk i ka shënuar emërtimet e vendbanimeve burimore-popullore të gjuhës shqipe, por vetëm emërtimet të cilat i ka ndryshuar, madje edhe kalkuar dhe përkthyer administrata mesjetare sllave. Këto burime historike të proviniençës osmane-turke krejtësisht mohojnë teorinë dhe tezën e historiografisë sllave dhe asaj serbe se kinse në trevat e Kosovës, Maqedonisë së sotme dhe në arealin e Nishit, Vrajës, Kumanovës dhe të Shtipit nuk ka pasur vendbanime dhe popullsi shqiptare deri në fund të shek. XVII dhe fillimit të shek. XVIII.

Siç dihet, territoret prej Nishit (Naissus) e deri te Velesi (Bilazora), që në mesjetë ishin të përfshira në ish-hapësirën e Dardanisë Antike. Në fund të shek. IV dhe në fillim të atij V këto territore kanë hyrë nën sundimin e Bizantit deri në fund të shek. IX, ndërsa gjatë shek. X dhe XI (927-1018) përkohësisht hyjnë nën sundimin e bullgarëve, të cilët me pak ndëprerje

² BBAI, Defter-i mufassal-i liva-i Alaca Hisar nr. 179, Defter-i mufassal-i liva-i Alaca Hisar nr. 567, Tapu tahrir defteri liva-i Nish Nr. 21, Tapu tahrir defteri nr. 167, nr. 161 dhe nr. 55.

³ Tapu ve kadastro arsivi Ankara-Kuyud-i Kadime, Defter-i mufassal-i liva-i Iskenderiye nr. 59, BBAI, Defter-i mufassal-i liva-i Prizren, nr. 368, BBAI, Defter-i mufassal-i liva-i Dukakin, nr. 449, BBAI, Tapu timar defter-i liva-i Prizren nr. 92.

sunduan më se 100 vjet, territore këto që përsëri i rikthen Bizanti nën sundimin e vet shtetëror deri në fund të shek. XII. Dhe, administrata mesjetare serbe nuk ka qenë e vendosur në territorin e Kosovës deri në fund të shek. XII dhe në fillim të atij XIII.

Qysh gjatë sundimit mesjetar bullgar (927-1018), në hapësirën e ish-Dardanisë ishte vënë shtresa e parë e toponimeve sllave mbi bazën e toponimeve të protoshqipes. Ky shtresim sllav ka vazhduar me intensitet edhe më të madh gjatë shek. XIII-XIV, kur tokat shqiptare u pushtuan dhe u administruan nga Nemanjidët serbë për plot dy shekuj, deri me depërtimin e osmanlinjve në Kosovë (1389), kohë kur vazhdoi njëkohësisht dypushteti paralel serb dhe ai osman, deri në vitin 1455, kur territori i Kosovës fillon definitivisht të administrohet nga osmanlinjtë.

Para se të japim dëshmi onomastike për sllavizimin e toponimeve dhe antroponimive shqiptare po i paraqesim disa teza të historiografisë serbe lidhur me praninë e shqiptarëve në mesjetë në hapësirën e Kosovës dhe të Maqedonisë së sotme e të cilat do t'i diskutoj gjatë shtjellimit në këtë punim.

Në shumë shkrime dhe vepra historike të studiuesve sllavë, e sidomos të atyre serbë, edhe sot e kësaj dite dominon teza e falsifikuar, e shpikur dhe e lansuar nga historiografia borgjeze serbe, e cila kinse e ka dëshmuar se para luftërave austriake-osmane-turke të viteve 1689-1690 dhe të atyre të viteve 1737-1739 nuk kishte popullsi shqiptare në territoret e Kosovës, të rajonit të Nishit dhe të Maqedonisë së sotme. Sipas autorëve serbë, vetëm pas këtyre luftërave shqiptarët filluan të zbresin nga malet e tyre dhe të vendosen në tokat pjellore të Maqedonisë dhe të rajonit të Nishit. Ndër të parët që e lansuan dhe e falsifikuan këtë tezë, se në hapësirën e ish-Dardanisë nuk kishte popullsi shqiptare para shek. XVII, ishin: J. Cvijiq,⁴ Vladan Djordjević,⁵ Stojan Protić,⁶ Spiridon Gopčević,⁷ Jovan Hadžijević,⁸ Andrija Jovičević,⁹ Rista Nikolić,¹⁰ Todor Stanković,¹¹ Branislav Nushić,¹² Jovan

⁴ J. Cvijić Osnove za geografiju i geologiju Makedonije i Stare Srbije, Posebno izdanje, SA, , 1906, XVII, II, 1907, XVIII, III, 1911.

⁵ V. Djordjević, Die Albanaßen und die Grossmächte, Leipzig, 1913.

⁶ S. Protić, Albanski problem, i Srbija, i Austro-ugarska., Beograd, 1913.

⁷ S. Gopčević, Stara Srbija i Makedonia, I-II, Beogra, 1890 ; P. Orlović, Pitanje o staroj Srbiji, Beograd, 1901,

⁸ J. Hadžijević, Naši pod arbanašima, Bratstvo XXV, fq. 60-78, Južna stara Srbija, Kumanovska oblast, Knj. I, Beograd, 1909. Južna stara Srbija, Preševska oblast, Knj. II, Beograd, 1913., Arnauti naše krvi, Beograd, 1939.

⁹ A. Jovičević, Malesija naselja i poreklo stanovništva, knj. 15, Beograd, 1923.

¹⁰ R. Nikolić, Širenje arnauta u srpske zemlje, Glasnik srpskog geografskog drustva, III-IV, Beograd, 1914.

¹¹ T. Stanković, Putne beleške po staroj Srbiji, Beograd, 1910.

¹² B. Nusić, Kosovo-opis zemlje i naroda, Novi Sad, 1902.

Tomiq,¹³ Milisav Lutovac.¹⁴ Milenko S. Filipović,¹⁵ Jovan Trifunovski,¹⁶ Atanasie Urosheviq,¹⁷ Mitar Peshikan,¹⁸ Milica Gërković¹⁹ etj.

Në librin Historia e popujve të Jugosllavisë,²⁰ të hartuar nga një grup autorësh e të botuar në vitin 1960, dhe, të ribotuar disa herë, pa fije kritike dhe pa kurrfarë baze shkencore, ndër të tjera thuhet: « Pas luftërave të mëdha austriake-osmane-turke u shkaktuan ndryshime të mëdha etnike në Maqedoni dhe në Kosovë. Gjatë shek. XVII dhe XVIII malësorët shqiptarë, sidomos ata të fiseve të Malësisë e të Mirditës, e vërsuan Kosovën dhe Maqedoninë. Në vazhdim të të njëjtit libër thuhet : “ Gjatë gjysmës së dytë të shek. XVIII midis Serbisë dhe Maqedonisë depërtoi etnosi shqiptar, duke përfshirë Shkupin, nga të dy anët e Vardarit, duke depërtuar nëpërmjet luginës së Llapit dhe të Moravës Jugore, arriti që depërtimet e veta t'i drejtonte kah Toplica, Kosanica, Nishi dhe Morava e Madhe.”

Të gjitha shkrimet e mëhershme, sikurse edhe ky shkrim në librin e lartpërmendur, lidhur me depërtimet dhe praninë e vonshme të shqiptarëve në Kosovë, në Maqedoni dhe në rajonin e Nishit janë falsifikime të kulluara me qëllime të caktuara, të cilat i ka projektuar politika serbomadhe për të krijuar « të drejtën historike » për të pushtuar trojet shqiptare, Projekt ky i

¹³ J. Tomić, Les Albanaisent Vieille Serbie et dans le Sandjak de Novi-Bazar, Paris, 1913 ; Pecki patrijarh Jovan i pokret hriscana u Balkanskom poluostrvu 1592-1614, Zemun, 1903.

¹⁴ M. Lutovac, Gora i Opolja, Antropogeografska proučavanja, Srpski etnografski zbornik, Naselja i poreklo stanovništva, knj. 35, Beograd, 1955, Zvečan, Trepča i Kosovska Mitrovica, Glasnik Srpskog geografskog društva, sv. XXX, Beograd, 1934, fq. 61-69.

¹⁵ Milenko S. Filipović, Etničke prilike u Južnoj Srbiji, Skoplje, 1937, Has, pod Paštrikom, Sarajevo. 1958.

¹⁶ J. Trifunovski, Kačanička Klisura, Srpski etnografski zbornik, prvo odeljenje. Naselja i poreklo stanovništva, SANU, knj. 32, Beograd, 1950, Për të parë se si nuk duhet shkruar sjellim në tërësi vërejtjen 23, fq.116, Danasnijji stariji seljaci u Rastaku za Arbanaše, govore i ovo : « Tije bile divljaci. Ako odime na drva e ustepav, ako odime u vodenica e utepav, ako odime u Skopje eutepav, zenite cel den placat dodeka se vratat mucite » ; I njëjti, Debar, Glasnik Etnografskog instituta , I-III, (1953-1954), Beograd, 1957, I njëjti, Gostivar, Glasnik srpskog geografskog drustva, sv. XXVIII, Beograd,1947, fq. 94-107.

¹⁷ A. Urošević, Novobrdaska Kriva Reka, Srpski etnografski zbornik, knj. IX, prvo odeljenje, Naselja i porekla stanovnistva, knj. 32, Beograd 1950, Kosovska Mitrovica, antropogeografska ispitivanja, Glasnik Etnografskog Instituta II-III (1953-1954), Beograd, 1957, Kosovo, Beograd 1965.

¹⁸ M. Pesikan, Zetsko-humsko-raška imena na početku turskoga doba. Onomatološki prilozi III, SANU, Beograd, 1982,, Zetsko-humsko-raška imena na početku turskoga doba. Onomatološki prilozi IV, SANU, Beograd, 1983,

¹⁹ M. Grkovic, Srpska imena u Dečanskim hrisovuljama, Novi Sad, 1976. god

²⁰ Istorija naroda Jugoslavije, Beograd, 1960, ribotim në vitin 1973.

hartuar nga Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Serbisë në Beograd. Autorët e lartpërmendur serbë, dhe shumë të tjerë, siç theksuam më lart, falsifikuan shumë gjëra, e në veçanti të dhënat për strukturën etnike dhe demografike të Kosovës dhe të Maqedonisë për mesjetën. Këta autorë kryesisht janë shërbyer me burime narrative tradicionale serbe dhe nga epika popullore e shumë vepra të tjera politikologjike dhe mitologjike.

Në kohë të fundit dy studiues onomastikë-linguistë serbë, Milica Grković dhe Mitar Peshikan, për dallim nga autorët e tjerë serbë, u munduan që në bazë të lëndës onomastike që ofrojnë krisobulat serbe mesjetare, si dhe të defterëve të parë të shek. XV të nxjerrin konkludime arbitrare duke u bazuar në shumicën e emrave sllavë që janë regjistruar në këto burime mesjetare, pra, sipas tyre, edhe në aspektin etnoghjësor në Kosovë dhe në Maqedoni ka dominuar popullsia serbe.

Sipas Milica Grković,²¹ në bazë të statistikave të emrave të nxjerrë nga krisobulat e Deçanit prej 12.842 emrave 11.118 janë me prejardhje sllave, ndërsa 1078 me prejardhje të krishterë kalendarike dhe gjithsej 648 emra të onomastikonit shqiptar, vllëh ose me ndonjë prejardhje tjetër, por ajo shumë emra të tipit **Tola, Bera, Troshan, Susa, Lazor (Lazër-I.R.)**, me forma të shqipes, të shënuar në krisobula me trajta sllave, **Toloje, Beroje, Lazar** që dalin shpesh të regjistruar në këto burime, emra këta që i kanë mbajtur dhe i mbajnë edhe sot e kësaj dite shqiptarët e jo sllavët, i ka konsideruar dhe i ka llogaritur si emra të sferës sllave, duke e zvogëluar fondin e emrave të kryefamiljarëve shqiptarë.

Edhe studiuesi tjetër serb, Mitar Peshikan,²² sikurse Milica Grković, pohon se edhe defterët osmanë e dëshmojnë lëndën e ngjashme onomastike me atë të krisobulave sllave, ku shumica e emrave i takojnë onomastikonit sllav. Ai e merr si shembull fshatin Morinë të Gjakovës, ku mbizotërojnë emrat tradicionalë shqiptarë, si *Gjon, Gjin, Leka, Lesh* etj. duke i krahasuar me fshatin Jasiq të Deçanit ku mbizotërojnë emrat sllavë, si *Radoslav, Milosh, Radiq, Brajan* etj. mundohet ta përcaktojë kufirin e zonave etnoghjësore mes popullsisë serbe dhe asaj shqiptare, duke shtrirë kufirin mejsetar serb edhe në pikëpamje etnike deri në kufijtë e sotëm me Shqipërinë, kinse e banuar me popullsi sllave, e cila kurrë nuk ka dominuar në hapësirën e Dukagjinit.

Këta edhe autorë të tjerë nuk i marrin për bazë rrethanat dhe kushtet historike të cilat ndikuan që popullsia autoktone vendëse shqiptare dhe

²¹ M. Grković, *Imena u Dečanskim hrisovuljama*, Novi Sad, 1983. god.

²² M. Pesikan, *Zetsko-humsko-raška imena na početku turskoga doba*. Onomatološki prilozi III, SANU, Beograd, 1982., *Zetsko-humsko-raška imena na početku turskoga doba*. Onomatološki prilozi IV, SANU, Beograd, 1983,

vllëhe qenë të detyruara të marrin emra tipikë sllavë. Kjo shihet qartë nëse analizohen emrat e kryefamiljarëve si dëshmi onomastike se fëmijët shqiptarë dhe ata vllëhë mbanin emra tipikë sllavë dhe mbiemrat e tyre tipikë shqiptarë e vllëhe, të cilët sado të paktë në krisobulat sllave, janë më të shumtë në defterët osmanë që pamëdyshje e vërtetojnë procesin e sllavizimit të onomastikonit tradicional shqiptar dhe të atij vllëh. Këtë sllavizim përveç studiuesve të mirëfilltë shqiptarë S. Pulaha²³ dhe M. Tëmava²⁴ e hetojnë edhe studiuesit e huaj, boshnjaku A. Handžić,²⁵ çeku J. Jireček,²⁶ kroatja Vesna Cestariq e së fundi edhe historiani i njohur anglez Noel Malkolm,²⁷ i cili, duke u mbështetur në Aktdhuratën e Bajskës të vitit 1313-1314 në të cilën janë regjistruar 444 emra serbësh dhe 117 emra jo serbë, arriti në përfundim se këtu bëhet fjalë për një proces të vazhdueshëm serbizimi.

Lidhur me atë që u tha më lart së pari po sjellim një të dhënë nga Karta e Stefanit të Parë të kurorëzuar për Zhiçen e vitit 1210,²⁸ e cila përmban 154 emra serbë dhe 54 jo serbë, prej tyre 54 persona janë qartazi shqiptarë ose vllëhë (si p.sh: «Mik», «Doda», «Bukor», «Sharban» etj. Këtu kemi dy emra shqiptarë dhe dy vllëhë.

Në një aktdhuratë tjetër të mëvonshme të despotit serb Stefan Lazareviq,²⁹ përmenden disa persona si dëshmitarë të Gjyqit: *Nikola Goisalik* nga fshati Livoç, *Bogdan-i* dhe *Bulan-i* nga fshati Cërnice, pastaj njëfarë *Voisav-i* dhe *Berush-i*. Në fshatin Zhegër përmenden *Ivan Suliar* dhe *Rapash-i* (Rrapi, -I.R.). Nga këta emra dy prej tyre dalin si emra karakteristikë të shqiptarëve në mesjetë.

Si dëshmi më të hollësishme onomastike për sllavizimin e emrave shqiptarë po japim të dhëna edhe nga krisobulat³⁰ e manastirit të Deçanit dhe dokumentet e tjera serbe mesjetare ku shihet se emrat shqiptarë ishin në simbiozë me ata sllavë dhe të krishterë, si: Toloje me të birin e tij Miroslav-in dhe Brajen-i, i vëllai (i tyre) *Gjon-i*; Dobrivoj me të birin Brajamil-in dhe *Gjon-i*, i vëllai i tij Drajko; Pavl me të birin *Brzota-n*? (Bardhota, -I.R.), *Gjon-i*, Gjuraq-i dhe Brajmil-i; Dimitar-i me bijtë Dolko, Gjuraq dhe *Gjon*; *Lazor-i* (Lazër, -I.R.) me të bijtë Prvoje dhe Ozroje; Bogde *Tanusheviq*

²³ S. Pulaha, Popullsia e Kosovës gjatë shek. XV-XVI, Tiranë, 1983.

²⁴ M. Tërnavë, Popullsia e Kosovës gjatë shek. XIV-XVI, Instituti Albanologjik, Prishtinë, 1995.

²⁵ A. Handžić, Nekoliko vijesti o arbanašima na Kosovu..., Simpozium o Skenderbegu, Pristina, 1968.

²⁶ J. Jireček, Zbornik Konstantina Jirečeka, nr. I, Beograd, 1959, dhe vëll. II, 1962.

²⁷ N. Malkolm, Kosova, një histori e shkurtër, Koha Ditore, Pristina, 2001. fq. 57.

²⁸ N. Malkolm, Kosova... vep. e cit. fq. 57.

²⁹ Miklosich Fr. Monumenta Serbica, Spectantia historiam... Wien, 1858, fq. 263. .

³⁰ Zadužbine Kosova, Spomenici i znamenja srpskog naroda, Prizren-Beograd, 1987, fq.312-331 ;

(Tanush+prapashtesa sllave –**viç**) me të bijtë Povrshko Semanoviq-in dhe Bogdan Manojloviq-in; Dolin, i biri *Gjon-i*, vëllai i tij Miloje; Radije Bojihniq, Branoje e Bogoje me gjyshin e tyre *Doman* ? (Domi, -I.R.), i vëllai i tij Redil; Nikola me të birin Rajko, gjyshi i tij *Lesh-i*; Dragoslav, i vëllai i tij Boja dhe *Muriq-i* ; *Gjon-i*, i biri i tij Tudor-i; Bogdan me të birin *Progon-in* ; Pavl, i biri *Gjon-i*. Në fshatin Papaçane Rajko *Gjinoviq* (Gjini), i vëllai i tij Priboje dhe Bogoslav; fshati Rastovica *Shoq*, i vëllai i tij Dobroslav-i; fshati Grmoçel Bogoje *Shushkoviq* (Shusha), Predoje *Tolanoviq* (Tola); Dragija me të birin *Dobra* dhe Rajko; Gjyshi i tij *Shushko* (Shusha), Raduj Troshanoviq (Troshan-i, - I.R.); Stanoje, vëllai i tij Dojin-i, i biri Smil-i, gjyshi i tyre *Goden-i*; Stanoje *Godenoviq* (Goda) dhe Dojin-i (fshati Lloçani); Milac *Toljenoviq* (Tola), Diminca i biri i tij ; *Bujko* dhe Franc-i; Toljko, i vëllai i tij Radomir-i ; Radej *Dosheviq* (Dashi,-I.R.); Drajiç, *Domanoviq* (Domani); **Hlap Guribradiq** mendojmë se ky patronim është formuar me anë të metatezës nga dy fjalë të shqipes (**Guri- Bardi**q,³¹ - I.R.) fshati Çabiq.

Në fshatin **Bulup**-i, që në mesjetë ishte feud i kishës së Deçanit, e që sot gjendet në Shqipëri, në të cilin e hasim një familje që gjatë sundimit mesjetar sllav (sikurse kryefamiljarët e lartpërmendur), kishte marrë emra tipikë sllavë, e që si mbiemër ende e mbante patronimin e stërgjyshit *Gurikuq-i*, si: *Bogoje Mazgar, djali i tij Dragoslav-i dhe Dragoshi*, dhe vëllai i tij *Rajko*, ndërsa gjyshi i tyre (mbante mbiemrin) *Kurikuq-a*³² (i shënuar me gjenitivin serb me formantin–**a**), nga trajta e mirëfilltë shqipe *Gurakuqi*.

Nga të gjitha këto të dhëna antroponimike, e sidomos nga dy dëshmitë e fundit, shihet qartë se fëmijët dhe vëllezërit mbanin emra tipikë sllavë, ndërsa stërgjyshërit e tyre mbiemra tipikë shqiptarë, siç u pa më lart ku vëllazëria shqiptare i ruante patronimet proto-shqiptare *Guribardi*q dhe ai *Gurikuq*, natyrisht me forma të sllavizuara.

Duke i analizuar krisobulat e Deçanit, studiuesi serb St. Stojanoviq³³ është i pari që gjeti disa banorë shqiptarë emrat e të cilëve ishin në simbiozë me ata sllavë dhe të krishterë, si: baba *Shodoje* (nga shqip *Shodol*, njeri i gjatë), ndërsa i biri i tij kishte emër tipik sllav Dragija; babai *Gjini*, i biri i tij Mojan-i; Baldovin, i biri i Mileshe-s; baba Marojc, i biri i *Beran-it*; Milonja e të bijtë e tij Gorg, Rajko dhe *Curi*; babai Bogdan, i biri i tij *Progon-i*; babai Bogdan, i biri i tij *Lesh-i*; gjyshi Bukur, nipi i tij Brajko dhe Mirosлав-i ;

³¹ Zadužbine.... po aty, fq. 332.

³² Zadužbine.... po aty, fq. 332-360.

³³ St. Stojanović, Lična imena i narodnosti u Srbiji srednjeg veka, južni filolog, knj. VII, Beograd, 1927-1929. .

gjyshi *Prekal*-a, nipi i tij *Milosh*-i, *Dobran*-i ; gjyshi *Goç*-i, nipi i tij *Tvrdoja* ; gjyshi *Bukur*, nipat *Miloje-Dolko*; babai *Lesh*-i, i biri *Nikola*, nipi *Rajko*; babai *Tolan*, i biri *Bratoslav*, nipi *Toli*-slav. Nga kjo shihet se prej tre emrave, dy ishin shqiptarë, dy sllavë e një i krishterë. Babai *Butko*, të bijtë *Shoq*-i dhe *Dobroslav*-i, vëllezërit: njëri emrin serb e tjetri shqiptar, si p.sh. *Drajko* dhe *Gjon*-i (vëllezër), *Brajen*-i dhe *Gjon*-i (vëllezër).

Lidhur me këtë problem merret edhe I. Ajeti,³⁴ duke konstatuar mendimin e Stojanoviqit se është shumë vështirë të përcaktohet përkatësia etnike në bazë të emrave vetjakë, por Stojanoviq nuk bëri përpjekje që të zgjidhet kjo enigmë shkencore, për të përcaktuar edhe përkatësinë e kryefamiljarëve që mbanin emra karakteristikë tradicionale, për dallim nga ata që mbanin emra sllavë.

Toponime parasllave mbi bazën **bard** të protoshqipes, si *Bardus*-i; *Bardin*-i; *Bardon*-ica; si dhe ato mbi bazën **mal** dhe **mol** si; *Malishte*, *Malça*, *Maloshishta*, *Maliçka*, *Maleva* etj. *Gjakus*-i; *Gjunis*-i, *Tanus*-i, *Kodra*, *Plaka* kanë ekzistuar deri në mesjetën e vonë në arealin e Nishit e më gjerë deri përtej *Kumanovës* dhe *Shtipit*.

Edhe sipas të dhënave të defterëve kadastalë të administratës osmane shihet qartë se krahas sllavizmit të antroponimisë shqiptare në një masë të konsiderueshme ishte bërë edhe sllavizimi i popullsisë shqiptare në aspektin etnik. Kjo shihet sipas dëshmimeve onomastike që po i japim në vazhdim.

Në fshatin *Gotovushë* të nahijes së *Moravës* kemi këtë simbiozë shqiptaro-sllave: *Ivan* i biri i *Mazarik-it*³⁵ (*Mazrekut*), *Rada* i biri i tij, *Radislav* i biri i tij, *Dabzhiv*-i i biri i *Mazarik-it*, *Radoslavi* i biri i tij dhe *Jovan*-i i biri i tij. Dëshmia e dytë, fshati *Shtaricë*³⁶: *Radko* i biri i *Lul-it*, *Nikola* i biri i tij, *Radislavi* i vëllai i *Lul-it*, *Stepani* i biri i *Lul-it* dhe *Radislavi* i vëllai i *Lul-it*. Dëshmia e tretë në fshatin *Gjelekar*³⁷ (që gjendet ndërmjet *Ribariqit* dhe *Tutinit*): *Obrad* i biri i *Branka-s*, *Novak* i biri i *Branka-s*, *Berisha* i biri i *Branka-s*, *Radonja* i biri i *Berisha-s*, *Radihna* i biri i *Branka-s*, *Radonja* tjetër i biri i *Berisha-s*. Këtë sllavizim onomastik e ka vërejtur edhe studiuesi boshnjak *A. Handžić*, i cili thotë se shqiptarët qysh në brezin e dytë i kanë marrë emrat sllavë.³⁸ Për sllavizimin e onomastikës

³⁴ I. Ajeti, *Prilog proučavanja srednjovekovne onomastike u Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini i na Kosovu*, Studia Humanistica, I, Fakulteti Filozofik i Prishtinës, Prishtinë, 1974, fq. 7-18. 32.

³⁵ B.B.A.I. – Vilayet i Vlk, Tapu defteri 2em – OB-I-OB-II, Orijentalni institut, Sarajevo, 1972.

³⁶ Po aty.

³⁷ Po aty.

³⁸ A. Handžić, *Nekoliko vijesti o Arbanašima na Kosovu sredinom XV vijeka*. Simpoziumi për Skënderbeun, Prishtinë, 1969, 201-209.

së vendbanimeve arbane mesjetare më gjerësisht shih punimin e I. Rexhës.³⁹

Burimet osmane, sidomos regjistrat kadastralë osmanë, i dëshmojnë pohimet e dy ballkanologëve të njohur, Milan Shuflaj,⁴⁰ historian dhe etnograf i shquar, i cili thekson se vendosja e sllavëve kishte rënë mbi popullin shqiptar si një sëpatë që i kishte prerë në veri dhe në jug disa degë të trungut të tij dhe e kishte ngushtuar brenda një territori më të vogël. Edhe Konstatin Jireček,⁴¹ historiani i mirënjohur me prejardhje çeke, duke folur për ilirët mendon se shqiptarët gjatë periudhës romake gjysmë të romanizuar, që ishin të parët e arbanëve, gjatë shtegtimeve të popujve sllavë prej maleve midis Dalmacisë dhe Danubit u shtynë më në jug. Ky ka shkruar se shqiptarët jetuan në katërkëndshin Ohër–Vlorë–Shkodër–Prizren me disa degëzime larg në veri të Prizrenit, si dhe se ata kanë jetuar në mesjetë edhe në qytetet e Kosovës, por asgjë nuk ka thënë për shqiptarët që jetonin nëpër vendbanimet rurale meqë nuk i kishte regjistrat e administratës osmane. Prandaj, teza e Jirečekut, me zbulimin e regjistrimeve të vendbanimeve të Kosovës, Maqedonisë dhe Serbisë është tejkaluar, meqë këto burime vërtetojnë se shqiptarët jetonin që nga Nishi dhe përtej Shtipit e Bilazorës - Velesit (në Maqedoninë e sotme – I. R.).

Lidhur me këtë çështje po sjellim të dhëna për disa vendbanime mesjetare me toponomastikë parasllave që dëshmon se ato janë krijuar para vendosjes së administratës sllave në tokat shqiptare, pra para shek. XII, kur vetëm pas tërheqjes së Bizantit nga trevat e Kosovës, në vitet 1186-1196, Nemanjidët serbë arritën ta pushtonin dhe ta vendosnin administratën e tyre në një pjesë të viseve të Kosovës.

Në vijim po përmendim toponimet mbi bazën **bard**, të cilat dalin për herë të parë në defterët e shek. XV që i kemi hasur vendbanimin me emrin Bardus⁴² me formën e latinizuar që gjendej në afërsi të Kurshumlisë dhe i sajuar nga baza bard+us>**Bardus**. Toponimet me substratin iliro-arban, përkatësisht me bazën e protoshqipes **bard**, i kemi gjetur në rajonin e Nishit-Prokupjes 15 vjet para se të pushtohet Kosova definitivisht në vitin 1455 nga ana e osmanlinjve, që dëshmon se në vendbanimet shqiptare në këto vise

³⁹ Sllavizimi i onomastikës së vendbanimeve mesjetare arbane në Arealin e Dukagjinit, Arkivi Kombëtar i Kosovës, Vjetar, XXV-XXVI, Prishtinë, 2001, fq. 39-98.

⁴⁰ Milan Shuflaj, Biologies des albanischen Volksstammes, Ungarische Rundschau für historische und soziale Wissenschaften, V Jahrgang Heft, s.12.

⁴¹ Konstantin Jireček, Geschichte der Serbien, 1911, 152.

⁴² Olga Zirojević, Ismail Eren, Popis oblasti Kruševca, Toplice i Dubočice u vreme prve vladavine Mehmeda II (1443-1446), Vranjski Glasnik, Knjiga IV, Vranje, 1968, fq. 377-452; Basbakanlik Arsivi Istanbul, Rumeli timar defteri Nr. 167; BBA-i, Defter-i mufassal-i liva-i Alaca Hisar Nr. 179 dhe BBA-i Defteri Nr. 5, 6, 7; Übersicht des Kriegsschauolatzes in alt-Serbien un Albanien, 1689, Hauptman Gerba: Die Kaiserlichen in Albanien 1689; Wien, 1880.

dhe në ato të Kosovës kishte popullsi shqiptare, dëshmi këto që e hudhin poshtë tezën e falsifikuar serbe se kinse popullsia shqiptare u vendos në Kosovë dhe në rajonin e Nishit vetëm në fund të shek. XVII dhe XVIII.

Dëshminë e parë për emrin **Bardinus** me formën e latinizuar, nga emri i protoshqipes **Bardh**, e has në ujdhesën Pag⁴³ të Kroacisë qysh në shek. XI (1071) na e jep historiani i mirënjohur çek Konstantin Jireček, si dhe formën tjetër **Barda** që e has në Tivar në vitin 1400. Edhe në krisobulat mesjetare serbe dhe të shek. XIV i hasim disa mikrotoponime me bazën **bard**. Po ashtu oronimin - Alpet Shqiptare e kemi hasur me emrin Mali Bard të protoshqipes të gjeografi arab Al-Idrisi,⁴⁴ në fund të shek. XI dhe në fillim të atij XII. Pastaj toponimet mbi bazën **bard** i hasim në dokumentet raguzane dhe sllave gjatë shek. XIV, siç del i regjistruar mikrotoponimi Bashtina-Bardina,⁴⁵ në anën e Prizrenit.

Emri **Bard** (Bardh- I. R.) është shumë i lashtë dhe i takon provinencës iliro-dardane nga **Bardus**, i përhapur më vonë edhe te shumë popuj të tjerë të Ballkanit që nga koha ilire-antike.

Sipas studiuesit kroat Duje Rendiq Mijočević, në onomastikën shqiptare ky emër ka depërtuar nëpërmjet gjuhës dhe shkrimit latin me trajtën **Bardius**.⁴⁶ Është i njohur fakti se gjuha latine pas pushtimeve romake të viseve të banuara me popullsi ilire bëhet mjeti kryesor i të shprehurit shkrimor të ilirëve dhe në mënyrë të padiktuar i ka futur format romake në onomastikën e vjetër tradicionale ilire.

Me prejardhjen e këtij emri janë marrë edhe disa studiues të tjerë: Anton Mayer-i,⁴⁷ Hans Krahe⁴⁸ të cilët substratin e emrave **Bardus**, **Bardulis**, **Bardibalus**, **Bardeius**, **Bardurius** e konsiderojnë me prejardhje ilire. Edhe albanologët shqiptarë Eqrem Çabej⁴⁹ dhe Idriz Ajeti⁵⁰ pohojnë se fjala me bazën **bard** dhe **barz**, qoftë antroponim, patronim apo toponim, rrjedh nga fjala ilire apo nga proto-shqipja **bardh**, fjalë kjo që është shumë e dendur dhe e përhapur në të gjitha viset etnogjuhësore shqiptare.

⁴³ Konstantin Jireček, Zbornik Konstantina Jirečeka, I-II, Beograd, 1962, fq. 147.

⁴⁴ Al-Idrisi, La Geographie de Idrisi, 1099-1165, Kitab Nushet al-mushtak, fi ihtirak el afak, kopia, IRCICA, Library, Istanbul, 1980, fq. 897-920.

⁴⁵ Stojan Novaković, Zakonski spomenici srpskih država srednjeg veka, Beograd, 1912, fq. 423

⁴⁶ Duje Rendić-Mijočević, Ilirska onomastika na latinskim natpisima Dalmacije, poseban otisak K.U.D.-a, "Ivan Lozica", Split, 1948. god., fq. 18.

⁴⁷ Anton Mayer, Die Sprache der alten Illyrier, Banda I, Wien, 1957, fq. 77.

⁴⁸ Hans Krahe, Lexicon altillyrischer Personennamen, Heidelberg, 1929, fq. 18.

⁴⁹ Eqrem Çabej, Hyrje në historinë e gjuhës shqipe, Prishtinë, 1970, fq. 16.

⁵⁰ Idriz Ajeti, Studime gjuhësore në fushë të shqipes, I, Rilindja, Prishtinë, 1982, fq. 124.

Apelativi **bard** përveç në burimet e tjera mesjetare na del edhe në defterët kadastralë osmanë, herë si antroponim dhe herë si toponim me trajtat **Bardus, Bardos, Barda, Bardo, Bardonja, Bardan, Bardyl, Bardova, Bardovci** etj, dhe variantet e tij **barz, barl, barë, pard, bal** dhe **vard**, si refleksë të fjalës **bard > bardh**.

Sipas studiuesit maqedon Petre Ilievski dhe studiueses serbe Milica Gërkoviq, emri **Bardo**, nga **bel-o**, del mjaft i shpeshtë në arealin e Ballkanit që ka lidhje me emrin iliro-dardan **Bardilis**.

Vendbanimi tjetër mbi bazën *bard*, që del në Sanxhakun e Nishit, në rrethinën e Leskofcit, është toponimi **Berdonic**⁵¹ me alternimin e tingullit –e, në vend të tingullit –a, *Bardonic* i zgjeruar me formantin e sllavishtes –ic. Toponimi ishte sajuar nga apelativi i shqipes *bard* me sufiksin e greqishtes –on, me prapashtesën sllave –ic, Bard+on+ic > **Bardonic (Bardhon+ic)**.

Në rrethinën e Rozhajës toponimi **Bardon** është shkruar herë me formën Bardoniq, herë me formën e shtrembëruar Bordoniq,⁵² i sajuar nga baza bard+on+iq > Bardoniq.⁵³ Bardoniqi tjetër i rrethinës së Gjakovës po ashtu është sajuar nga baza bard+on+iq>Bardoniq. Bardosan⁵⁴ i Gjakovës (emri tjetër sllav Lipovac), i sajuar nga baza bard+os+an(e)>Bardosan= Bardhoshan. Bardiq⁵⁵ (i) Nishit, i sajuar nga baza bard+iq>Bardiq. Bardis-i, Bardiz-i, i sajuar nga baza *bard* dhe prapashtesa greke –is, bard+is>Bardis, trajta shqipe Bardiz (që gjendej mes Prizrenit e Shkodrës). Bardovci⁵⁶ i Shkupit dhe Bardova⁵⁷ e Shtipit, Batus-i⁵⁸ (i) i Fushë- Kosovës, i sajuar nga bat+us > Batus, në formën shqipe na del Batush. I njëjti toponim na del në Toplicë me formën e greqizuar dhe të sllavizuar Batonofc,⁵⁹ i sajuar nga

⁵¹ BBAI, Defter-i mufassal-i liva-i Alaca Hisar, nr. 179; Tapu tahrir defter-i nr. 567, fq. 121.

⁵² BBAI, Tapu timar defter-i icman-i liva-i Prizren, nr. 92.

⁵³ Tapu ve kadastro arsi, Ankara, Defter-i mufassal-i liva-i Iskenderiye, nr. 59.

⁵⁴ Tapu ve kadastro arsi, Ankara, Defter-i mufassal-i liva-i Iskenderiye, nr. 59.

⁵⁵ BBAI, Defter-i mufassal-i liva-i Alaca Hisar, nr. 179; Tapu tahrir defter-i nr. 567.

⁵⁶ BBAI, Rumeli Tapu tahrir defter-i nr. 12, Turski dokumenti, Opširni popisni defter od XV vek, Tom III, Shkup, 1976, fq. 176; BBAI, Tapu timar defter-i Nr. 544, Hazim Šabanović, Krajište Isa Bega Is'hakovica, Zbirni katastarski popis iz 1455. god. Sarajevo, 1964, fq. 100.

⁵⁷ BBAI, Defter-i essam-i voynugon-i Liva-i Kustendil ve Liva-i Alaca Hisar, sene 892H/1486.

⁵⁸ BBAI, Defter-i mufassal-i Vilayet-i Vlk, nr. 2 M – Oblast Brankovića, sv. II, Sarajevo, 1972, faksimil i origjinalit të Defterit 152 v, fq. 156, OB. Sv. I, Opširni katastarski popis iz 1455. godine, Orijentalni Institut, Sarajevo, 1972, fq. 223.

⁵⁹ BBAI, Defter-i mufassal-i liva-i Alaca Hisar, nr. 179; Tapu tahrir defter-i nr. 567.

bat+on+ofc > Batonofc, si dhe toponimi Batusha e Hasit⁶⁰ dhe Batusha⁶¹ e Studeniçanit afër Shkupit janë shënuar me trajtat e shqipes nga bat+ush+a > Batusha si edhe toponimi me trajtën e shquar shqipe Botusha⁶²-Batusha, në nahijen e Kërçovës.

Toponime parasllave të protoshqipes mbi bazën **dard**-a kemi hasur ojkonimin mesjetar Darda⁶³ në Pashtrik, pastaj ojkonimin tjetër **Dardas-i**,⁶⁴ në rrethinën e Ohrit, i sajuar nga dard+as+i>Dardas-i, trajta shqipe **Dardhashi**. **Darda** dhe **Dardasi**⁶⁵ midis Prizrenit dhe Shkodrës, ndërsa dy toponime të tjera i kemi hasur në formën e shtrembëruar nga administrata sllave si **Darllan**⁶⁶ dhe **Dardishte** në hapësirën mes Medvegjës dhe Leskofcit, pastaj **Dardiq**⁶⁷ në anën e Rozhajës dhe Dardiq-i tjetër në anën e Rogoznos-Bihorit, si dhe mikrotoponimin **Darlan**⁶⁸ në katundin Cërmicë të Gjilanit, i cili është shënuar nga administrata sllave e hershme me tingullin –ll, në vend të tingullit –dh. d.m.th. me formën e shtrembëruar nga trajta burimore e mirëfilltë e proto-shqipes Dardan-Dardhan në Darllan.

Toponimi mbi bazën **Das-a**,⁶⁹ nga **Dash**, për herë të parë përmendet mbi një mbishkrim të datuar në shek. V – VI të erës sonë, i gjetur në rrethinën e **Ulpianës** së atëhershme nga arkeologu i mirënjohur shqiptar Skënder Anamali.

Sipas disa mbishkrimeve të hershme arkeologjike, ky toponim me bazë patronimike, dëshmohej në anë të ndryshme të Dardanis antike, me format: Dassi (Andia Dassi Rafinus Dassi, Aniee Dassi). Me bazë të njëjtë janë edhe

⁶⁰ TKA, Ankara, Defter-i mufassal-i liva-i Iskenderiye nr. 17, S. Pulaha, Defteri i regjistrimit të Sanxhakut të Shkodrës vitit 1455, AKSH – Instituti i Historisë, Tiranë, 1974.

⁶¹ BBAI, Tapu defter-i nr. 4, Turski dokumenti Opširni popisni defteri od XV veka (1467-1468), Skopje, 1971.

⁶² BBAI, Tapu defter-i nr. 4, Turski dokumenti Opširni popisni defteri od XV veka (1467-1468), Skopje, 1971, fq. 235.

⁶³ BBAI, Rumeli Tapu tahrir mufassal-i defteri nr. 12, fq. 26.

⁶⁴ BBAI, Rumeli Tapu timar defteri nr. 7, fq. 15-50.

⁶⁵ Halil Inalcik, Hicri 835 tarihli, Suret-i defter-i Sancak-i **Arvanit**, Ankara, 1954, fq. 99-102.

⁶⁶ BBAI, Defter-i mufassal-i liva-i Alaca Hisar, nr. 179; Tapu tahrir defter-i nr. 567.

⁶⁷ BBAI, Rumeli timar defteri nr. 167.

⁶⁸ BBAI, Tapu tahrir maliye defteri, nr. 28, Iljaz Rexha, Regjistrimi i vendbanimeve dhe i popullsisë së Kazasë së Novabërdës sipas Defterit të fundshekullit XV, Vjetari i Arkivit të Kosovës XXVII-XXVIII, Prishtinë, 2002, fq. 147-148.

⁶⁹ Prof. Dr. Skender Anamali, Kosova dhe trevat etnike shqiptare në hapësirën e ish-Jugosllavisë në mesjetën e hershme. Çështja e Kosovës, një problem historik dhe aktual. Instituti i Historisë Prishtinë-Instituti i Historisë Tiranë, Simpozium i mbajtur në Tiranë më 15-16 prill 1993, Tiranë, 1996, fq. 31-32.

emrat Dastit ose Dassos, nga mbishkrimet e periudhës së latinitetit edhe në vise tjera të Arbërisë⁷⁰ mesjetare.

Studiuesi Andreja Vukičević⁷¹ emrin antik Dasto, Dastus, në hapësirën e Dalmacisë (Dast Scirt en Dalmat) e lidh me apelativin e gjuhës shqipe Dashtun-Dashun. Edhe studiuesit e mirënjohur kroatë Duje Rendić Miočević⁷², R. Katičić⁷³ dhe Vedrana Gotovac, Dassto, Dassnat, Dassomenus dhe Dassius i konsiderojnë emra ilirë.

Toponimi Dasiq-Dashi në rajonin e Vushtrisë, si edhe Dashefc në anën e Klinës, dy toponime me emrin Dashinc në Toplicë dhe dy të tjera në rajonin e Rozhajës dhe të Bihorit.

Toponimet mbi bazën e fitonimit lule për herë të parë i gjejmë në burimet osmane të shek. XV, **Lulkofc**,⁷⁴ i sajuar nga baza *lul+o+ofc > në* masivin malor të Çiçavicës, pastaj në rrethinën e Leskofcit dy toponime si **G. Ljuljisa** dhe **D. Ljuljisa**⁷⁵ (**Lulisa e Epërme** dhe **Lulisa e Poshtme** – I. R.), të shënuara me formën e greqizuar Lulis-a nga apelativi i fitonimit të shqipes lule dhe sufiksi i greqishtes –is dhe formanti –a i serbishtes Lul-is-a (Ljuljisa).

Po ashtu, në rajonin e Jeni Pazarit i hasim dy toponime mbi bazën e fitonimit të shqipes **G. Ljuljaç**, **D. Ljuljaç**⁷⁶, (**Lul+aç > Lulaç-i i Epërm** dhe **Lul+aç > Lulaç-i i Poshtëm**-I.R.), të cilat i ka deshifruar dhe i ka lexuar drejt studiuesi boshnjak H. Shabanović dhe nuk kemi të bëjme me apelativin e sllavishtes Llulla, që disa studiues serbë mundohen ta lidhin me fjalën sllave llulla-kamishi i duhanit. Në rrethinën e Novobërdës e hasim mikrotoponimin me trajtën **Luloza-Luluza**⁷⁷ > **Lulza**.

⁷⁰ Prof. Dr. Skënder Anamali, Nga ilirët tek arbërit, Studime ilire, II, fq. 28, V. Toçi, Popullsia ilire e Durrahut, Studime ilire, fq. 336.

⁷¹ Andreja Vukičević, Dalmacija i arbanaški jezik, Staro-hrvatska Prosvjeta, nr. 1, Knin, 1895, fq. 42.

⁷² Duje Rendić-Miočević, Ilirska onomastika na latinskim natpisima Dalmacije, poseban otisak, K. U. D-a, "Ivan Lozica", Split, 1948, fq. 5-25.

⁷³ R. Katičić, "Suvremena istraživanja o jeziku domorodača ilirskih provincija", Simpozijum o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju ilira u predhistorijsko doba, ANU BiH, C.B.I., knj. I, Sarajevo, 1964; I njeiti autor, Das mitteldalmatische Namengebiet, Ziva antika XII, 1963, fq. 2.

⁷⁴ BBAI, Tapu tahrir defteri nr. 9.

⁷⁵ BBAI, Tapu timar defteri nr. 7.

⁷⁶ BBAI, Maliye mudewer defteri nr. 544, Dr. Hazim Šabanović, Krajište Isa Bega Is'hakovica, Zbirni katastarski popis iz 1455. godine, Orijentalni Institut u Sarajevu, Sarajevo, 1964, fq. 12, 45.

⁷⁷ BBAI, Tapu tahrir maliye defteri, nr. 28, Iljaz Rexha, Regjistrimi i vendbanimeve... vep. e cit. fq. 86.

Në Toplicë i hasim këto toponime me prapashtesat latino-greke: -us, -os, -is, si: **Tanus-Tanusius**,⁷⁸ trajta shqipe Tanush (në rrethinë të Kurshumlisë), **Tarkus-Tarkos**,⁷⁹ nga tark-thark+os>Tarkos-Tarkus, mes Jeni Pazarit dhe Rashkës. Në këtë hapësirë këtë toponim i cili nuk mund të pranohet e ubifikoi H. Shabanoviq dhe s'ka të bëjë me vendbanimin e sotëm Trikose, që disa studiues serbë e identifikojnë mes Zveçanit dhe Leposaviqit. Në anën verilindore të rajonit të Llapit ekzistonte një toponim si vendbanim (me kuptim fshati të Qafa e Malit-I.R.) me formën e shënuar në regjistra kadastrale osmanë që mund të lexohet në dy mënyra, si **Qavos**⁸⁰ e si **Qafos**. Mendojmë se ky toponim ka për bazë apelativin e shqipes **qaf(ë)+os>Qafos = Qafes**, me ndërrimin e tingullit -f në -v nga ana e administratës së hershme sllave, të cilin e regjistroi edhe administrata osmane pa ndonjë ndryshim. Po ashtu një toponim tjetër me formën e greqizuar **Gjun-is-Gjon-is > Gjunis**,⁸¹ e kemi hasur në rrethinën e Leskofcit.

Toponimet mbi bazën -**mal**, -**mol**, të cilat janë me bazën e apelativit të proto-shqipes – **mal** gjatë procesit të romanizimit, e më vonë edhe të sllavizimit në hapësirën e **Ilirikut** gjatë periudhave të kaluara, i bënë rezistencë formës latine -**mont** dhe asaj sllave -**pllanina**, siç thotë onomasti i njohur sllav Milivoj Pavloviç.⁸² Këtë oronim të proto-shqipes e kemi hasur në më se 20 toponime që ekzistojnë në mesjetë mbi bazën **mal** në hapësirën e Kosovës dhe jashtë saj, duke filluar nga Nishi, Vraja e Shtipi në veri-lindje dhe përtej Jeni Pazarit dhe në një hapësirë më të gjerë të Ballkanit. Edhe Danilo Barjaktareviç⁸³ apelativin e shqipes mal e lidh me hapësirën e Ilirisë (Iliricum).

Në defterët kadastrale osmanë të shek. XV e hasim toponimin e regjistruar me formën **G. Malç** dhe **D. Malç**,⁸⁴ (Mal-ça e Epërme dhe Mal-ça e Poshtme > Malça, -I.R.), ndërsa në hartat topografike austriake dhe angleze të shek. XIX e gjejmë vetëm si një vendbanim me formën **Malça** që

⁷⁸ Timar evkaf defteri Nr. 0117, Istanbul Belediye Kutuphanesi, Olga Zirojević, Ismail Eren, Popis oblasti Kruševca, Toplice i Dubočice, vep. e cit. fq. 398.

⁷⁹ BBAI, Maliye mudewer defteri nr. 544, Dr. Hazim Šabanović, Krajište Isa Bega Is'hakovica, vep. e cit.

⁸⁰ BBAI, Tapu tahrir maliye defteri, nr. 2M. Vilayet-i Vlk - Oblast Brankovića, vep. e cit.

⁸¹ BBAI, Tapu tahrir defteri, nr. 179 dhe nr. 567.

⁸² Milivoj Pavlović, Les traces des oronymes les plus anciennes en Illyricum, Gjurmime albanologjike, Fakulteti Filozofik i Prishtinës, 1966, fq. 12-24.

⁸³ Dr. Danilo Barjaktarević, Toponomija sela Petnika, Buletin i Muzeumit të Kosovës, nr. 15-16, Prishtinë, 1998, fq. 253-254.

⁸⁴ BBAI, Tapu maliye evkaf defteri nr. 27, fq. 102-103.

gjendej në veri të Nishit, ndërsa një toponim tjetër me formën **Malishte** në jug të Nishit.

Po ashtu në defterin e Sanxhakut të Nishit të vitit 1494 e gjejmë të shënuar vendbanimin me formën **Maloshishta**,⁸⁵ nga fjala e shqipes **mal+osh+ishta > Maloshishta**, që në atë kohë si edhe sot e kësaj dite gjendet në jug të Nishit. Ky vendbanim kishte 81 shtëpi, 35 beqarë dhe 8 të veja. Emrat e kryefamiljarëve të këtij vendbanimi ishin të sferës krishterossllave, mirëpo në mesin e kryefamiljarëve kishte edhe kryefamiljarë me emra tradicionale të krishterë shqiptarë: **Konstandin** i biri i **Arbanas-it**, **Mark-u** i biri i tij; **Gurguri** i biri i Pavlit, Pavli i biri i **Brasjal-it**; **Gurguri** i biri i **Brasjal-it**, **Petri** i biri i **Brasjal-it** dhe **Dushman-i** i biri i **Brasjal-it**.

Në rajonin e Krushevcit e gjejmë të regjistruar toponimin me dy forma: **Maletin**⁸⁶ dhe **Maletino**,⁸⁷ nga pluralia tantum i shqipes **malet+in+o > Maletino**, nga apelativi i protoshqipes me bazën **mal**.

Në rrethinën e Prokupit e gjejmë toponimin e regjistruar me formën **Malushic**⁸⁸ nga fjala **mal** dhe prapashtesa **-ush** e shqipes si edhe prapashtesa **+ic** e sllavishtes, si **mal+ush+ic > Malushic**.

Në hapësirën e Jashanicës së Epërme në afërsi të Ribariqit, mes Gazivodës dhe Tutinit, e gjejmë toponimin mesjetar të protoshqipes **Maljevçe**,⁸⁹ nga apelativi i shqipes **malj+evçe > Maljevçe**.

Në rrethinën e Jeni Pazarit ekziston toponimi me emrin **Malosh**,⁹⁰ ndërsa në hartat topografike austriake është shënuar me formën **Malesh**⁹¹ dhe në Sallnamenë e Vilajetit të Kosovës me formën **Malefça**.

Në rrethinën e Gjilanit e hasim toponimin **Malofça**,⁹² i regjistruar në defterin e Novobërdës të fundshekullit XV (1497-1498), ndërsa në nahijen e Izvornikut e hasim toponimin me formën tjetër **Malisheva** që ka të bëjë me vendbanimin e sotëm në rrethinën e Gjilanit.

Në regjistrat kadastrale osmanë, në fshatin Hodanofc të Kamenicës, e hasim mikrotoponimin me parashtresën shqipe **-ner** të togfjalëshit **Bashtëna Nermal**⁹³ nga **ner+mal > Nermal**.

⁸⁵ BBAI, Tapu maliye evkaf defteri nr. 27, fq. 102-103.

⁸⁶ BBAI, Tapu Defter-i mufassal-i liva-i Alaca Hisar 179 dhe nr. 567, fq. 10-11.

⁸⁷ BBAI, Tapu Defter-i mufassal-i liva-i Alaca Hisar 179 dhe nr. 567, fq. 4-5.

⁸⁸ BBAI, Tapu Timar defteri nr. 161, fq. 4.

⁸⁹ BBAI, Tapu maliye defteri nr. 544, Dr. Hazim Šabanović, Krajište Isa Bega Is'hakovica, vep. cit. fq. 47.

⁹⁰ Dr. Danilo Bajraktarević, vep. e cit. fq. 253-254.

⁹¹ Salname-i Vilayet-i Kosova, 1318H1900, Uskup, fq. 702.

⁹² BBAI, Tapu tahrir maliye defteri, nr. 28, Iljaz Rexha, Regjistrimi..., vep. e cit. fq. 106.

⁹³ BBAI, Tapu tahrir defter, nr. 9, dhe nr. 1048.

Në defterin e Sanxhakut të Vushtrisë të shek. XVI e hasim një vendbanim në rrethin e Komoranit me dy emërtime: **Tumaleva**⁹⁴ = **Temali**, emri tjetër **Sankofc** nga **Stankofc**. Toponimi i parë është sajuar nga dy gjymtyrë, nga prefiksi **-tu** në vend të parafjalës **-te** (formë dialektore popullore e shqipes) dhe apelativi i shqipes **-mal+** prapashtesa sllave **-eva > Tumaleva**.

Në defterin e shek. XV për Rrafshin e Kosovës e gjejmë të regjistruar toponimin me formën **Mokrmal**,⁹⁵ të sajuar nga dy gjymtyrë: nga **mokr**, fjalë me etimologji të errët, ndoshta nga fjala greke **okris > kodër**, me **protezën -m**, **mokris**, dhe me shndërrimin e **o-së** në **-a**, **makris**, dhe pas rënies së prapashtesës greke **-is** na del toponimi me togfjalëshin dhe shqiptimin nga **mokr** në **mokr+mal > Makrmal**. Edhe në Sallnamenë e Vilajetit të Kosovë të vitit 1900 është regjistruar me formën **Mokrmal** e në Sallnamenë tjetër **Mokramal** në vend të **Makrmal**. Shqipfolësit e quajnë **Makërmal**, ndërsa sllavofolësit **Mokromal**. Sipas konfiguracionit gjeografik, vendbanimi është i vendosur në një kodër të vogël mali dhe nuk ka të bëjë me fjalën sllave **-mokri**, i laghtë, i lagshtë.

Në hartat topografike angleze (1860-1868) është shënuar toponimi **Malese**⁹⁶ i shënuar me formën e shtrembëruar në vend të emrit të mirëfilltë burimor **Malesi**, atëherë të një vendbanimi të vogël që gjendej rrëzë masivit malor të Sharrit që gjendej mes fshatrave Bob e Rakaj të Kaçanikut, ndërsa sot ekziston vëllazëria që e mban mbiemrin e këtij toponimi – **Malësiu**.

Po në këto harta topografike e hasim të shënuar toponimin me formën **Maluk**,⁹⁷ nga **mal+uk**, vendbanim që atëherë gjendej në afërsi të fshatit Masuricë të Vrajës.

Në rrethinën e Shkupit në defterët osmanë e gjejmë të regjistruar toponimin me formën **Malëishte**,⁹⁸ nga apelativi i proto-shqipes **mal+ë+ishte > Malëishte**.

Po në rrethinën e Shkupit e hasim ojkonimin tjetër me togfjalëshin **Gumaleva**,⁹⁹ formë tautologjike, do të thotë toponim i hibridizuar, për të

⁹⁴ Tapu ve kadastro arsivi, Ankara, Defter-i mufassal-i liva-i Vlëiterin nr. 124, fq. 49.

⁹⁵ BBAI, Maliye mudewer swftwri, nr. 16, MAD nr. 22, Tapu tahrir defteri nr. 9, Tapu tahrir defteri

Nr. 1048, TKA, Ankara, Defter-i mufassal-i liva-i Vlëiterin nr.124, fq. 38.

⁹⁶ Public Record Office London, Hartat topografike, Ref. FO. 925/3108, Part.4.

⁹⁷ Public Record Office London, Hartat topografike, Ref. FO. 925/3108, Part.4.

⁹⁸ BBAI, Rumeli tapu tahrir defteri nr. 12, Turski dokumenti za istorijata na makedonskiot narod, Opširni popisni defteri od XV vek, Tom 3, Arhiv na Makedonija, Skopje, 1976, fq. 218.

⁹⁹ BBAI, Rumeli tapu tahrir defteri nr. 12, Turski dokumenti za istorijata na makedonskiot narod, Opširni popisni defteri od XV vek, Tom 3, Arhiv na Makedonija, Skopje, 1976, fq. 240.

cilin deri më tash nuk flet askush. Ky toponim dygjymtyrësh, sipas nesh, është sajuar nga pjesa etij e parë, nga fjala e gjuhës persiane **-gu(h)**, (ku shkronja **h-** ka rënë), me kuptim të malit, dhe gjymtyra e dytë e tij është nga apelativi i shqipes **-mal**, me prapashtesën sllave **-eva**, si **gu+mal+eva > Gumaleva**. Ky vendbanim mesjetar kishte edhe kryefamiljarë me patronime karakteristike tradicionale shqiptare, sipas leximit tonë, si: Radosav i biri i **Prenko-s**; Domeniku i biri i **Sapo-s (Capo-s)**; Rela i biri i **Sapo-s (Capo-s)**; Dhimitri i biri i **Damo-s (Dhamo-s)**, etj.

Në defterin e timareve të Vojnukëve të shek. XV të Sanxhakut të Qustendilit ku përfshihej kazaja e Shtipit, ku përveç emrit të oronimit që e mbante nahija e Maleshevës, është shënuar edhe toponimi si ojkonim me të njëjtën formë – Malesheva.¹⁰⁰ Sipas natyrës së gjuhës shqipe, e jo sipas trajtës sllave Maleshevo.

Përveç toponimeve që i përmendëm më lart, kemi edhe toponimin e vjetër mesjetar i cili për herë të parë përmendet në krisobulën e Stefan Deçanit nga viti 1330 me formën e shtrembëruar **Unjemir**,¹⁰¹ në vend të formës **Ujmir**, që del në Klinë.

Në defterin e Vilajetit Vl¹⁰² të vitit 1455, për Rrafshin e Kosovës, toponimi është i regjistruar me grafinë arabe-osmane që lexohet vetëm si **Unmir-Onmir**, ndërsa paleografët osmanë nga Sarajeva këtë toponim e kanë lexuar si **Onamir** dhe **Onemir**, sipas natyrës së gjuhës sllave, sepse toponimi nuk është shënuar me ndonjë fonemë që do të na reprodukonte zanoren **-a** apo **-e** për ta lexuar këtë toponim dygjymtyrësh si **Ona-mir** apo si **One-mir**, lexim ky që në shqipe na jep kuptimin **Ana e Mirë**. Kjo dëshmon se administrata osmane emrin e këtij toponimi e ka shënuar me trajtën e shtrembëruar të marrë nga regjistrat kishtarë sllavë, meqë në dokumentet e mëvonshme të administratës osmane e hasim me emrin **Ujmir**, e jo trajtat e shtrembëruara sllave **Unjemir, Onamir, Onemir, Unmir** apo **Onmir**.

Vendbanimi **Ujmir** në vitin 1455 kishte 12 shtëpi, 1 të vejë dhe 1 beqar. Emrat e kryefamiljarëve të këtij vendbanimi ishin të sferës sllavo-krishtere, me përjashtim të dy kryefamiljarëve: Bogavec i biri i **Plak-it** dhe **Pec-in** i biri i tij. Emrin e formës shqipe **Plak** përgatitësit e defterit e kanë lexuar jo drejt - **Beljak**.

¹⁰⁰ BBAI Defter-i esam-i voynugan-i liva-i Kostendil ve liva-i Alaca Hisar, nr. 21, fq. 137, Tapu tahrir defteri Nr. 85, Turski dokumenti za istorijata na Makedonskiot narod, Tom V. knj. 2, Arhiv na Makedonija, Skopje, 1980, fq. 394.

¹⁰¹ Miodrag Purković, Popis sela u srednjevekovnoj Srbiji, Skopje, 1940, Godišnjak Skopskog Filozofskog Fakulteta, fq. 152.

¹⁰² BBAI, Defter-i mufasal-i Vilayet-i Vl¹⁰², nr. 12M, Oblast Brankovića, fq. 113-114.

Ky toponim në sallnametë e Vilajetit të Kosovës na del i shënuar me formën e shqipes **Ujmir**,¹⁰³ dhe nuk del në asnjë regjistër tjetër osman me trajtën sllave **Dobra Voda**, në rrethinën e Klinës.

Një vendbanim tjetër mesjetar me emrin **Ujmir** e kemi hasur të regjistruar në dy defterë të Sanxhakut të Dukagjinit të shek. XV dhe XVI,¹⁰⁴ në rrethin e Elbasanit. Kjo është një dëshmi e fortë që mund të ndihmojë se toponimi **Ujmir** i Klinës në Mesjetë është shtrembëruar nga administrata e hershme sllave. Po të ishte toponimi sllav **Unjemir** më i vjetër ai me siguri do të përdorej edhe gjatë periudhës osmane dhe pasosmane, e jo si **Dobra Voda**, që përmendet për herë të parë mbas vitit 1930-1940, e që shihet qartë se semantikisht, fjalë për fjalë, është përkthyer nga toponimi i mëhershëm i shqipes **Ujmiri**.

Glisha Elezoviq,¹⁰⁵ këtë vendbanim e gjen të shënuar në Katastikun e Kishës së Deviqit në vitin 1761 me format **Unemir** dhe **Unamira**, ndërsa në Fjalorin e vendeve dhe vendbanimeve të Mbretërisë Serbe-Kroate-Sllovene për vitin 1925 e gjen të shënuar me formën e shqipes **Ujmir**, e jo dubletën e tij **Dobra Voda**, dhe, lidhur me këtë emër thotë: « Fjala është pamëdyshje shqipe, me siguri nga **ujë** në **voda**, ose nga **ona-ana** e **mir** = **dobra**, **lepa strana**.

Glisha Elezoviq ishte anëtar me korrespondencë i ASSHA të Serbisë dhe po të kishte qenë fjala sllave **Unjemir** e përshtatur me **Ujmir** në gjuhën shqipe ai do ta shpjegonte këtë dukuri meqë e njihte mirë gjuhën shqipe.

Historiani serb Rela Novaković,¹⁰⁶ mendon se **Ujmiri** i Klinës që del në krisobulën e lartpërmendur me formën **Unjemir** duhet lidhur me fshatin sakson **Wunschöitz** që lidhet me emrin sllav **Unémir-Unislav** të Çekisë. Edhe Jireček në një punim të tij, duke e cituar krisobulën e vitit 1330, thotë se vendi **Unjemir** është një emër i vjetër – antroponim serb, pa u thelluar më tepër në etimologjinë e këtij emri. Këtu duhet theksuar se kemi të bëjmë me toponimin dygjymtyrësh te shqipes **uj(ë) /i/ mirë>Ujmir**, e jo me antroponimin (emrin) serb **Unjemir**.

Edhe Muhamet Tërnavë,¹⁰⁷ në një punim të tij me titull « *Shqiptarët e sotëm të Kosovës në dritën e toponimeve* », nuk pajtohet me mendimin e këtyre historianëve serbë, duke pohuar se krisobula e Deçanit nuk është ruajtur në formën origjinale, por në përshkrim të origjinalit dhe askush nuk mund të garantojë se edhe në origjinalin e saj ky toponim ishte shënuar si **Unjemir** e jo si **Ujmir**.

¹⁰³ Sallname-i Vilayet-i Kosova, vep. e cit. fq. 837.

¹⁰⁴ BBAI, Tapu tahrir defteri nr. 367-368 dhe 376.

¹⁰⁵ Gliša Elezović, Rečnik Kosovsko-Metohijskog dijalekta, SANU, Beograd, 1932.

¹⁰⁶ Rela Novaković, Istorija srba, Beograd, 1978.

¹⁰⁷ Dr. M. Tërnavë, Popullsia e Kosovës gjatë shekujve XIV-XVI, Prishtinë, 1995.

Për këtë arsye mund të mendohet se ky dallim i vogël midis këtyre dy trajtave të emrit të këtij vendbanimi mund të jetë shumë lehtë rezultat i ndonjë gabimi të padëshirueshëm të përshkruesit të krisobules, aq më parë kur gabimet e këtilla nuk ishin të rralla për dokumentacionin mesjetar, sidomos kur ai përshkruhej disa herë. Tërësisht nuk e përkrah mendimin e historianit Relat Novaković, duke thënë se ky toponim ka prejardhje shqipe dhe është marrë nga shqipfolësit dhe këtë formë që e ka edhe sot e ruan që nga shek. XIV, duke cituar edhe mendimin e Eqrem Çabejt se ky toponim rrjedh nga gjuha shqipe.

Edhe Latif Mulaku dhe Mehmet Halimi mendojnë se ky toponim është përkthyer nga **Ujmiri** në **Dobra Voda** dhe përkthimi i tij është shumë i vonshëm. Në këtë frymë është krijuar toponimi Kroni i Bardhë (te Nushiçi, Kronj te Bal) me përkthimin gjithnjë të futur në kllapa (Bela Voda). Po kështu kemi edhe toponimet turke Kara Su (Uji i Zi), Ak Su (Uji i Bardhë) dhe Ekşi Su (Uji Mineral).

Toponimi tjetër mbi bazën **ujë** është një vendbanim tjetër që del në krisobulën e Deçanit të vitit 1330 që gjendet në jug-lindje të Gjakovës. Autorët serbë supozojnë se ky toponim ndoshta e ka marrë emrin sipas një mali të quajtur **Ujezdin** që gjendej 15-20 km në anën perëndimore të fshatit Koshare. Edhe pse forma e toponimit shqiptar ishte shtrembëruar, shihet qartë nënshtresa e tij shqipe, meqë trajta sllave Ujezdin nuk ka kurrfarë kuptimi në gjuhët sllave, prandaj gjatë sundimit të shtetit mesjetar serb mori edhe emrin tjetër sllav **Radotinc**. Siç shihet, ky toponim është përfutur nga apelativi i shqipes **ujë** dhe prapashtesa e gjuhës shqipe **-ëz, dhe në fund toponimi merr formën shqipe Ujëz**.

Ky toponim është regjistruar edhe në dy defterët¹⁰⁸ e Sanxhakut të Dukagjinit nga viti 1571 dhe 1591 në nahijen e Domeshtinit me dy emërtime, me atë **Radotinc** dhe **Ujëz**, që administrata sllave para kohës osmane kishte bërë përpjekje ta ndërronte toponimin shqip më të vjetër **Ujëz** për t'ia humbur gjurmën e toponomastikës shqiptare, duke e zëvendësuar me atë sllav.

Ky toponim është ruajtur deri më sot meqë në atë kohë në këtë vendbanim nuk kishte popullsi sllave dhe toponimi sllav i imponuar mbeti vetëm si gjurmë në këto dokumente. Ky toponim më vonë krejtësisht u zhduk ngase popullsia vendëse nuk e kishte futur në përdorim asnjëherë.

Të dhënat onomastike të defterëve kadastralë osmanë pohojnë se gjykimi i historiografisë sllave, e sidomos i asaj serbe, se kinse deri në fund të shek. XVII dhe fillim të atij XVIII nuk ka pasur popullsi shqiptare, përveç

¹⁰⁸ TKA Arsivi, Ankara, Defter-i mufasal-i liva-i Dukagin, Nr. 63. Selami Pulaha, Popullsia shqiptare e Kosovës, po aty, vep. e cit.

asaj sllave, në hapësirën e Kosovës, Maqedonisë së sotme dhe në rajonin e Nishit e të Shtipit, nuk përkon me të vërtetën historike dhe me realitetin shkencor. Prandaj nuk mund të qëndrojë hipoteza e tyre se shqiptarët kanë genë vetëm si blegtorë, xehetarë dhe tregtarë të kohëpaskohshëm në këto treva, ngase këto burime relevante dhe të dorës së parë bindshëm pohojnë praninë dhe në shumë vendbanime shumicën absolute të popullsisë shqiptare në mesjetë që ishte e veshur me antroponomi sllave. Këto burime pohojnë bindshëm se popullsia shqiptare kryesisht merrej me bujqësi dhe me veprimtari të tjera ekonomike që i kanë shlyer detyrimet fiskale ndaj administratës osmane.

Prof. Dr. Iljaz REXHA

SLAVISATION OF MEDIEVAL ALBANIAN ONOMASTICS IN THE AREA OF KOSOVA, NISH AND SHTIP

Summary

Data extracted from historical sources, archive matter, and Ragusa and Zara archives, as well as onomastic subject extracted from Istanbul and Ankara archives bring clear proof that in Middle Ages through collocations, translation, and Slavic suffixes prior to the setting of Ottoman administration in the Albanian lands. Proof coming from these first-hand sources uncontested and transparently prove that numerous proto-Albanian toponyms had been created prior to the setting of Slavic-Serb and even Bulgarian rule. So, prior to the 11th century, when Albanian lands during 927-1018 were under the medieval Bulgarian rule the first Slavic layer of place names were set, namely before the setting of medieval Serb administration in Kosova and other Albanian territories, prior to 1186-1196. These Slavic layers on the Albanian toponymy continued with greater intensity during the 13-15th centuries when Albanian lands were occupied and administered by medieval Serb rulers.